

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki enerji ilişkilerinin mali ve iktisadi analizi

Financial and economic analysis of energy relations between Turkey and Azerbaijan

Mehmet Sena EKİCİ¹

Abdullah Taha ARPA²

1 Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Muş, TÜRKİYE, e-mail: m.senaekici@alparslan.edu.tr

2 Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Muş, TÜRKİYE, e-mail: at.arpa@alparslan.edu.tr

Öz

İktisadın ve Kamu maliyesinin önemli konularından biri olan enerji, geçmişten bugüne insan hayatı için elzem bir ihtiyaçtır. İnsan hayatının hemen hemen çoğu alanında kullanım alanı bulan enerji, mevcut rolünü ve alan çeşitliliğini, her geçen gün arttırarak sürdürmektedir. Söz konusu kaynağa sahip olan ülkeler, hammadde zenginliği sebebiyle önemli avantajlar elde etmektedir. Uluslararası politika çerçevesinde, enerji kaynağına sahip olan ülkeler, uluslararası düzeyde önemli kazanımlar elde etmektedir. Türkiye ise henüz enerji alanında istenilen rezervlere ulaşamamış olmasına rağmen rezerv kaynakların arz güvenliği temelinde ekonomik yollarla taşınmasına aracılık ederek rezerv dezavantajını bu yolla avantaja çevirme gayretindedir. Ülke toprakları içerisinde yoğun enerji tüketiminin karşısında ihtiyaç duyulan arz miktarını düşük maliyetle ve sürdürülebilir yollarla temin edebilmek için komşu coğrafyalarla çeşitli projeler geliştirmiştir. Ve bu projeler boru hatları vasıtasıyla meyvesini vermiştir. Türkiye sahip olduğu topraklar ile jeopolitik açıdan avantaj sahibidir. Bu avantajını değerlendirmek adına yürüttüğü stratejiler neticesinde enerji alanında koridor pozisyonu üstlenmektedir. Türkiye bölgesindeki istikrarın sürekliliği adına komşularına nispeten uluslararası sahada daha fazla güven veren bir ülke konumunda olduğu için enerji arz güvenliği hususunda ihracatçı ve ithalatçı ülkeler arasında güvenli koridor olma rolüne uygundur. Son yıllarda TANAP ve Trans Adriyatik hattının faaliyete geçirilmesiyle bu alanda önemli bir ivme yakalanmıştır. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki iki devlet tek millet düsturunun ortak menfaatler çerçevesinde gerçekleştirilmesi ile Türkiye'nin enerji alanında Rusya'ya olan bağımlılığı da önemli oranda azalmıştır. Özellikle son iki yılda Doğu Akdeniz'de gerçekleştirilen arama ve tarama faaliyetleri netice vermeye başlamış ve doğalgaz rezervleri anlamında umut verici gelişmeler sağlanmıştır. Bu çalışmanın amacı Türkiye ve Azerbaycan ülkeleri arasındaki enerji ilişkilerini hem iktisadi hem de mali açıdan irdelemektir.

Anahtar kelimeler: Enerji Nakil Hatları, Doğu Akdeniz, Türkiye, Azerbaycan, Kamu Maliyesi, İktisat.

Jel kodları: D24, E60, F01, Q40.

Citation/Atf: EKİCİ, M. S. & ARPA, A. T. (2021). Türkiye ve Azerbaycan arasındaki enerji ilişkilerinin mali ve iktisadi analizi. *Journal of Life Economics*, 8(2):273-280, DOI: 10.15637/jlecon.8.2.11

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Abdullah Taha Arpa
E-mail: at.arpa@alparslan.edu.tr

Bu derginin içeriği Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Abstract

Energy, which is one of the important issues of economy and public finance, is an essential need for human life from past to present. Energy, which finds use in almost most areas of human life, continues its current role and field diversity by increasing day by day. Countries that have this resource gain significant advantages due to the richness of raw materials. Within the framework of international policy, countries that have energy resources achieve significant gains at the international level. Although Turkey is not yet reached the required reserves in the field of energy supply security on the basis of the reserve resources to carry through with economic disadvantages reserves by road is turning effort to benefit in this way. It has developed various projects with neighboring geographies in order to supply the amount of supply needed in the face of intense energy consumption within the country's territory at low cost and in sustainable ways. And these projects have paid off through pipelines. Turkey is the owner of the land owned by geopolitical advantage. As a result of the strategies it carries out to make use of this advantage, it assumes a corridor position in the field of Energy. security of energy supply in the international arena is relatively behalf of the continuity of their neighbors in Turkey for stability in a country that is more suited to the role of trust to be safe corridor between exporting and importing countries on the issue. In recent years, with the activation of the Tanap and Trans Adriatic lines, a significant momentum has been achieved in this area. Turkey's dependence on Russia in the energy field within the framework of the realization of common interests between the two states, one nation watchword Turkey and Azerbaijan have decreased significantly. Especially in the last two years, exploration and scanning activities in the Eastern Mediterranean have started to yield results and promising developments have been achieved in terms of natural gas reserves.

Keywords: Power Lines, Eastern Mediterranean, Turkey, Azerbaijan, Public Finance, Economics.

Jel Codes: D24, E60, F01, Q40.

1. GİRİŞ

Enerji, ekonomik büyümenin temel kaynağıdır çünkü birçok üretim ve tüketim faaliyeti enerjii temel girdi olarak içermektedir. Enerji, ekonomik kalkınma için en önemli girdilerden biridir. Enerji kullanımı ekonomik üretkenliği ve endüstriyel büyümeyi yönlendirir ve herhangi bir modern ekonominin işleyişinin merkezinde yer alır.

Enerji, sadece standart üretim girdilerine ek olarak değil aynı zamanda tüm ekonomik faaliyetin sürekliliğini ve uzun vadeli yapısını sağlamaktadır. Bu yönüyle enerjinin olmadığı bir ekonomi düşünülemezdir. (Stošić-Mihajlović, ve Trajković, , 2018: 3)

Enerjinin ekonomiler açısından önemi yadsınmaz. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı bu çerçevede 2020 yılı için yayınladığı İdare Faaliyet Raporu çerçevesinde enerji alanında temel politika ve önceliklerini şu şekilde belirlemiştir:

- Dış bağımlılığın azaltılması doğrultusunda gerek yurt içi gerek yurt dışında hidrokarbon aramalarının artırılması,
- Enerji sahasında bölgesel ve küresel etkinlikte artışın sağlanması,
- Enerji arz güvenliğinin korunması ve sürdürülebilirliği adına enerji kaynaklarında çeşitlendirmeye gidilmesi,
- Enerji kaynaklarının çıkarılması doğrultusunda makine ve ekipmanların ve ilgili teknolojilerin yerleştirilmesinin sağlanması. (www.enerji.gov.tr)

Türkiye halihazırda enerjide büyük oranda dışa bağımlıdır. Önemli miktarlarda gerçekleştirilen ithalat rakamları ülke ekonomisi için önemli bir yük oluşturmaktadır. Ekonomi üzerindeki bu cari açık, çözülmeyi bekleyen öncelikli problemler arasında yer almaktadır. Türkiye, belirlenmiş olduğu temel politika ve hedefler doğrultusunda, enerjide dış bağımlılığın azaltılması yolunda petrol ve doğalgaz kaynaklarının arama ve tarama faaliyetlerinin yoğunlaştırılması ve hız kazanması için uzun yıllardır çaba içindedir.

Arama ve tarama faaliyetlerinin dışında, ülkede kullanılan enerjinin güvenli ve makul fiyatlar ile temin edilebilmesi adına çevre ülkeleri ile işbirliğine gidilmiştir. Harcanan yoğun çaba neticesinde son üç yılda Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması yolunda, Azerbaycan'dan sağlanan gaz akışının Tanap örneğinde olduğu gibi yeni boru hatları vasıtasıyla artırılması adımı gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda Azeri gazının Türkiye topraklarından güvenli bir şekilde ve ulaşım maliyetleri açısından en uygun rota sağlanarak Avrupa'ya taşınabilmesi adına Tanap projesi TAP ile eşgüdümlü bir şekilde birleştirilerek faaliyete sokulmuştur. Türkiye'ye sağlanan 6 milyon metre küp doğalgazın yanında 10 milyon metre küp gaz da TAP aracılığıyla Avrupa ülkelerine iletilecektir (www.tanap.com.tr)

Türkiye ve Azerbaycan arasında geçmişten gelen ortak köken ve yakın coğrafya kültürü bağı son yıllarda ekonomik saha başta olmak üzere birçok alanda da ön plana çıkmıştır. Şüphesiz Azerbaycan'ın sahip olduğu rezervler Türkiye için hali hazırda son derece önem arz etmektedir. Enerji temini konusunda Rusya'nın hakimiyetinin kırılması noktasında Türkiye ile

Azerbaycan devletlerinin yürüttüğü ortak projeler iki ülkeye de çeşitli kazanımlar sağlamaktadır. İran da bu bağlamda Türkiye için önemli bir tedarikçidir. Türkiye artık kendi doğalgaz rezervlerine sahip olmak konusunda bir dizi atılımlar gerçekleştirmiş ve Karadeniz bölgesi ile Akdeniz bölgesinde deniz sahasında ve yanı sıra özellikle Güneydoğu'da kara sahasında arama ve tarama faaliyetlerini hızlı bir şekilde sürdürmektedir. Yeni teknolojiler ile donatılan gemilerle umut edici rezervlere ulaşılmış ve bunun bilgisi de kamuoyu ile paylaşılmıştır. Rezerv miktarlarına umulduğu haliyle (405 milyar metreküp) ulaşıldığı takdirde, Türkiye önemli bir maddi yükten kurtulabilecektir.

Bu çalışmada Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin ekonomik alanda yansımalarından biri olan enerji meselesi iktisadi ve mali boyutla ele alınacak aynı zamanda Türkiye'nin Doğu Akdeniz bölgesinde yürüttüğü hidrokarbon rezervlerine erişim çalışmaları da irdelenecektir.

2. DOĞALGAZ VE TÜRKİYE AÇISINDAN ÖNEMİ

Doğalgaz rezervleri yer altında bağımsız olarak mevcut olabileceği gibi petrol rezervleri ile müşterek bir şekilde de var olabilmektedir. Doğalgaz, yoğunluklu olarak elektrik üretimi alanında, sanayi sektöründe, konutlarda ve hizmet sektörü alanında kullanılmaktadır. (www.enerji.gov.tr)

Fosil enerji kaynaklarının tüketimine duyulan sürekli ihtiyaç ve buna paralel olarak Dünya nüfusundaki artış göz önünde bulundurulduğunda enerjinin arz eden ülkelerden talep eden ülkelere doğru sürdürülebilir metotlar aracılığıyla sevk edilmesi önem arz etmektedir. (Çetinoğlu, 2019: 3)

Türkiye tarihsel olarak Doğu ile Batı arasındaki en önemli geçiş koridorlarından biri olmuştur. Karadeniz'den Ege Denizi'ne tek deniz geçişini sağlamaktadır. Boğazlar'ın kontrolü, bölgenin jeopolitik tarihinin belirlenmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Türkiye coğrafyası, jeopolitik konumu sayesinde hidrokarbon zengini Orta Doğu ve Hazar Denizi'nin bazı kısımlarından Avrupa'ya giden önemli bir geçiş yolu haline gelmiştir. (Kenderdine, 2018: 2).

Türkiye her ne kadar güneş enerjisi, rüzgar enerjisi, jeotermal enerji ve biyodizel kaynakları bakımından avantajlı bir durumda ise de bu kaynakların şu andaki teknoloji ile kullanılması avantajlı görünmemektedir (Kayan, 2018: 316). Bu nedenle yakın gelecekteki planlar arasında jeostratejik konum avantajından ve enerji pazarının büyüklüğünden istifade edip bölgedeki enerji ticaretinde merkezdeki ülke statüsüne sahip olmak vardır. (www.mfa.gov.tr) Bu bağlamda boru hattı projeleri ve arama tarama faaliyetleri oldukça önem arz etmektedir.

Bir ülke veya bölge için enerjinin jeopolitiği, coğrafi

konumu ve enerji arzı veya talebindeki rolü ile tanımlanır. Stratejik olarak iki kıta arasında yer alan Türkiye, hem kendi ithalat bağımlılığı hem de bölgesel enerji güvenliği açısından belirleyici olan önemli bir petrol ve gaz transit ülkesidir (Austvik ve Rzayeva, 2017: 1). Türkiye sahip olduğu coğrafi konum ile kaynak rezervi açısından zengin olan Ortadoğu, Hazar havzası, Kafkasya, Almanya, İngiltere, Hollanda ve Avusturya gibi ülkelerle doğal gaz tüketiminin fazla olduğu Avrupa kıtası arasında geçiş üssü rolünü üstlenmiştir. (Kakışım, C., 2020:2) Mevcut konumuyla petrol ve doğal gaz kaynaklarının boru hatları aracılığıyla kıtalar arasında (Asya – Avrupa yönlü, Orta Doğu – Avrupa yönlü) nakledilmesinde jeopolitik bir rol sergilediği gibi eş zamanda doğal gaz ve petrol üreticisi ülkeler açısından da değerli bir Pazar olmaktadır. (Harunoğulları, 2020: 6)

Türkiye'nin Akdeniz'de yaptığı doğalgaz arama ve tarama faaliyetleri beklenen sonuçlara ulaşırsa, enerji koridoru hedefine ilave olarak Türkiye doğrudan enerji rezerv sahibi bir ülke haline gelecektir. Bu da kamu maliyesinin yükünü önemli ölçüde azaltacaktır. Şu ana kadar açıklanan tahmini değerler üstünde eğer önemli bir rakam elde edilirse bu fazla kaynak rezervi ihraç da edilebilecektir. Böylelikle yeni bir enerji koridoru da literatürdeki yerini alacaktır. Bu hat ile mesafe ve zaman açısından diğer çoğu nakil hatlarına nispeten daha elverişli bir tablo ortaya çıkabilecektir. Türkiye üzerinden deniz yoluyla doğrudan Yunanistan, İtalya, Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Slovenya, Suriye, Lübnan vb. birçok ülkeye ihracat yapılabilecektir.

3. ENERJİ ARZ GÜVENLİĞİ SORUNU

Enerji güvenliği, her ülke için çok önemli bir konudur. Nihai kullanımlar için farklı enerji tipolojilerinin ihtiyaç duyulan miktarda, istendiğinde kısa, orta ve uzun zaman aralıklarında kullanılabilirliğini sağlama yeteneği olarak tanımlanabilir. (Bompard vd., 2017: 2)

Enerji kaynaklarının temin edilebilmesi noktasında, ülkelerin her geçen gün birbirlerine karşı karşılıklı bağımlılığı artmaktadır. Enerji arz eden ülkeler talep eden ülkelere karşı söz konusu bağımlılığı hem ekonomik hem de siyasi bir güç unsuru olarak kullanılmaktadırlar. Bu bağımlılığı kırmak adına talep eden ülkeler, enerji tedarikçisi ülkeleri çeşitlendirme yoluna başvurmakta yahut enerji kaynağını çeşitlendirme yoluna gitmektedirler. (Güneş, ve Arslan, 2018: 3) Enerji kaynaklarının güvenli ve istikrarlı bir şekilde temini önem arz etmektedir. Zira jeopolitik istikrarsızlık, enerji zengini ülkelerdeki enerji ihracatının istikrarına zarar verebilir ve bu da daha sonra enerji tüketen ülkelerin enerji arz güvenliğini tehlikeye atabilir. (Sun, X. vd. 2011: 2)

Enerji güvenliği meselesi, uluslararası sistemde başta ekonomik olmak üzere siyasi, askeri, toplumsal

ve çevresel güvenlik alanlarında önemli konulardan birini teşkil etmektedir. Bu bağlamda oluşabilecek siyasi bir problem zamanla ekonomik etkilere sebep olabilecek ve zamanla enerji sektörüne de etki edebilecektir. 2006'da Rusya ile Ukrayna arasında baş gösteren çatışmalar bu konuya önem verilmesi gerektiğini göz önüne getirmiştir. İki ülke arasında yaşanan sonraki gelişmeler enerji güvenliği meselesinin önemini anlaşılmasında ve gereken adımların atılmasında etkili olmuştur. (Kandemir ve Tuncer, 2020: 5)

4. TÜRKİYE'NİN ENERJİ'DE DIŞA BAĞIMLILIĞI

Enerji günümüzde kamu maliyesinin en önemli konularından biri haline gelmiştir. Enerjide dışa bağımlılığın cari açık üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda, yerli kaynaklardan ya da yerli imkanlardan enerji tedariki ve bu yöndeki projelerin desteklenmesi özellikle de son yıllarda büyük önem kazanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda beş yıllık kalkınma planlarına da hedefler konmuştur. Bu yöndeki yatırımlara verilen teşvikler de bir yandan sürmektedir.

Doğalgaz özelinde bakıldığında, Türkiye'de 2019 yılında satışa sunulan doğalgaz miktarı 473,87 milyon Sm³ tür. 2018 yılına nispeten satışa sunulan gaz miktarında % 10,62 artış yaşanmıştır. 2019 yılında Türkiye'de 45.211,47 milyon Sm³ doğalgaz ithalatı gerçekleştirilmiş olup 2018 yılına nispeten doğalgaz ithalatında %10,08 oranında azalma meydana gelmiştir. Türkiye'nin doğalgaz üretim, ithalat, ihracat, toplam arz, toplam talep ve yurt içi satış rakamları özet halinde tablolatırılmıştır. Buna göre üretim 473,87, İthalat 45.211,47, ihracat 762,68, toplam arz 45.685,34, toplam talep 46.048,18 ve yurt içi satış rakamı ise 45.285,50 milyon Sm³ tür.

EPDK tarafından yayınlanan Doğal Gaz Piyasası Yıllık

Sektör Raporu'na göre Türkiye'nin 2019 yılında doğalgaz ithalatında ilk sırayı 15.196 milyon metre küp değeri ile Rusya almaktadır. Azerbaycan 9.585 milyon metre küp ile Rusya'nın ardından en fazla ithalat yaptığımız ikinci ülke olmuştur. Azerbaycan'ı 7.736 milyon metre küp ile İran takip etmiştir. Cezayir ve Nijerya da doğalgaz ithal ettiğimiz başlıca ülkeler arasındadır. (www.epdk.gov.tr)

Türkiye'nin yıllara göre doğalgaz İthalat, Üretim, İhracat, Tüketim ve Dönem Sonu Stok değerleri aşağıda verilmiştir. Buna göre İthalat dört yıl için 49, Üretim, 405 milyon metre küp, İhracat 685, Tüketim 48,685 milyon metre küp ortalamaya sahiptir. Dönem sonu stoğu 2016 yılında 1.700,25 milyon metre küp iken 2019 yılında ise ciddi bir artış ile 3.095,44 milyon metre küp olarak gerçekleşmiştir.

Doğalgaz üretimi sürekli bir artış ivmesi göstermiştir. 2016 yılında 367,28 milyon metre küp olan doğalgaz üretimi 2019 yılına gelindiğinde 473,87 milyon metre küp değerine ulaşmıştır. Doğalgaz ihracatında 2017 yılında kısmi bir düşüş yaşanmasına rağmen takip eden yıllarda artış eğilimi gözlenmiştir. 2016 ve 2019 yılları aralığında İthalat ve tüketimde ise dalgalı bir seyir yaşanmıştır.

5. HİDROKARBON KAYNAKLARI ARAMA FAALİYETLERİ:

Petrol ve doğalgaz ihtiyacı, ekonomik gelişme ve insan ihtiyaçlarının giderek çeşitlenmesiyle birlikte her geçen gün artmaktadır.

Enerjiye duyulan ihtiyacın, dışa bağımlılıktan kurtularak yerli imkanlar vasıtasıyla karşılanabilmesi için bir dizi faaliyet yürütülmektedir. Bu kapsamda önceden yeterli düzeyde arama faaliyetlerinin yapılmadığı kısımlarda, özellikle Akdeniz ve Karadeniz/de-

Tablo 1: Doğal Gaz Piyasası Özet Rakamlar (2019 Yılı Aralık Ayı Sonu - Milyon Sm³)

	İthalat	Yurtiçi Satış (Tüketim)	İhracat	TOPLAM ARZ (Üretim + İthalat)	TOPLAM TALEP (Yurtiçi Satışlar + İhracat)	
	473,87	45.211,47	45.285,50	762,68	45.685,34	46.048,18

Kaynak: www.epdk.gov.tr

Tablo 2: Rezerv Sahibi Ülkelere Göre Doğal Gaz İthalat Miktarları (milyon Sm³)

	Rusya	Azerbaycan	İran	Cezayir	Nijerya	Spot LNG	Toplam
2019	15.196	9.585	7.736	5.678	1.756	5.260	45.211,47

Kaynak: www.epdk.gov.tr

Tablo 3: Yıl Bazında Çeşitli Doğal Gaz Değerleri (milyon Sm³)

	2016	2017	2018	2019	Değişim % (2018-2019)
İthalat	46.352,17	55.249,95	50.282,05	45.211,47	-10,08
Üretim	367,28	354,15	428,17	473,87	10,67
İhracat	674,68	630,67	673,29	762,68	13,28
Tüketim	46.395,06	53.857,14	49.204,14	45.285,50	-7,96
Dönem Sonu Stok	1.700,25	2.948,37	3.167,23	3.095,44	-2,27

Kaynak: www.epdk.gov.tr

ki deniz sahalarında yürütülen çalışmalar hız kazanmıştır. Denizlerde derinliğin fazla olduğu kısımlarda örneğin 1.000 ile 2.500 m aralığındaki derinliklerde arama yapmaya imkan veren sondaj gemilerinin çalışmalarıyla hidrokarbon kaynaklarına ulaşılması yolundaki gelişmeler hız kazanmıştır. Bu doğrultuda imalat ve satın alma şeklinde üç adet sondaj gemisi ve iki adet de sismik arama gemisi temini gerçekleştirilmiştir. (www.enerji.gov.tr)

Türkiye'nin, tarihinde ilk defa tamamını milli kaynaklar ile gerçekleştirdiği ilk yerli sondaj gemisini 2017 yılında tamamlamıştır. TPAO envanterine Fatih Sondaj Gemisi ismi verilerek kaydedilmiştir. Daha sonra bu gemi Basınç Kontrollü Sondaj sistemi ile teçhiz edilmiş ve Ekim 2018 tarihinde Alanya-1 deniz kuyusunda sondaj faaliyetlerine başlanmıştır. İlk adım atıldıktan sonra TPAO yeni bir atılım ile 2018 yılında Yavuz Sondaj Gemisi'ni de envanterine katmıştır. Yerli kaynaklar devreye sokularak yürütülen iki yılı aşkın deniz sondaj çalışmalarında Karpaz-1, Alanya-1, Güzelyurt-1, Magosa-1 ve Finike-1 deniz kuyularının yanında Kuzupınarı-1, Kuzey Erdemli-1 ve Gümüşyaka-1 deniz kuyularında kazı faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. (www.tpao.gov.tr)

Ekonomik bağımsızlık yolunda yapılması gereken, üretimi sürekli hale getirmek ve bu doğrultuda yeteri kadar enerji kaynağı üretmektir. Teknolojik gelişmeler takip edilerek gerek karada gerekse denizde enerji kaynaklarının taranmasında çalışmalar hızlandırılmaktadır. Bunun yanında yenilenebilir enerji kaynakları alanında da alternatif bir çeşitlilik kazandırılarak enerji ikamesi yapılmalıdır (Özmen vd., 2020:14).

Yenilenebilir enerji konusunda son yıllarda yapılan yatırımlar hızlanmış ve yenilenebilir enerji kurulum kapasitesi artmıştır. Bunda yenilenebilir enerjiye sağlanan kamu mali teşviklerinin de (tarife garantisi başta olmak üzere) katkısının büyük etkisi olmuştur. Ancak son 10 yılda yenilenebilir enerjinin toplam birincil enerji arzı içindeki payı % 5'ler seviyesinde seyretmek-

tedir. Dolayısıyla Türkiye bu anlamda geleneksel fosil yakıtlara olan bağımlılığını sürdürmektedir. Bu da yerli enerji projelerinin öneminin daha da artırmaktadır.

6. DOĞU AKDENİZ'DEKİ HİDROKARBON REZERVLERİNİN ÖNEMİ:

Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon faaliyetlerimizin, kendi kıta sahanlığımızdaki haklarımızın korunması ve Ada'nın ortak sahibi olan Kıbrıs Türklerinin Ada'nın hidrokarbon kaynakları üzerindeki eşit haklarının korunması olmak üzere iki boyutu vardır. (mfa.gov.tr)

Türkiye seri bir şekilde büyümekte olan sanayisi için ihtiyaç duyulan enerji rezervlerine yoğun miktarlarda gereksinim duymaktadır. 90'lı yıllardan bugüne kadar yürütülen enerjide koridor olma ve dağıtım merkezi rolü hedefi çerçevesinde Doğu Akdeniz'deki enerji rezervlerinin Türkiye kanalıyla uluslararası pazarlara iletilmesi önem taşımaktadır. Türk dış politikası Doğu Akdeniz'de hakkı olan enerji kaynaklarından yararlanmak ve bu kaynakların kendi toprakları üzerinden dünya piyasasına iletilmesi hususlarında bu çerçevede etrafında şekillenmiştir. (Kökyay, 2020: 11)

Dünya'nın doğu ve batı uçları arasında köprü konumu taşıyan Doğu Akdeniz bölgesi aynı zamanda, bu bağlamda ticari bir merkez konumundadır. Doğu Akdeniz, Türkiye ve Suriye kanallarıyla Yakınoğu ve Mezopotamya'ya bağlantı sağlayan bir köprü konumundadır. Bunun yanında Süveyş kanalı vasıtasıyla da Basra Körfezi ve Arap yarımadası coğrafyasına da aktarımı sağlayan bir geçittir. Kıyıdaş ülkeler ile gerek Avrupa gerek Afrika ve Güneydoğu Asya ülkelerine gerçekleştirilen deniz ticaretinde kilit noktadır. (Yaycı, 2012: 4)

Coğrafi konum olarak son derece önem arz eden bir bölge olan Doğu Akdeniz bölgesi, sahip olduğu hidrokarbon rezervleri ile özellikle son yıllarda dünya kamuoyunda ön plana çıkmaktadır. Bölgeye kıyası

olan ülkeler mevcut kaynaklardan yararlanma adına çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Bölge, sahip olunan zenginlikler açısından sadece kıyıdaş ülkelerin değil aynı zamanda dünya siyasetinde egemen olan ülkelerin de ilgi odağıdır. Türkiye de ilgisini Doğu Akdeniz bölgesine çevirmiş ve kıyısı olduğu Doğu Akdeniz’de arama ve tarama faaliyetlerini hızlandırarak enerjideki bağımlılığı kırmak adına bir ilerleme sağlamaktadır.

7. TÜRKİYE VE AZERBAYCAN ARASINDAKİ ENERJİ DİYALOĞU

Türkiye ve Azerbaycan arasında bugüne kadar iki ülke ile sınırlı tutulan çeşitli boru hatları faaliyete geçirilmiştir. Güney Gaz Koridoru ile ilintili olan hatların Avrupa ile entegresinin önemli olduğu gerçeğinde, Trans Adriyatik Doğalgaz boru hattı projesi de bu bağlamda ayrıca önem arz etmektedir.

TAP projesi TANAP ile entegre edilmesiyle, Azerbaycan doğalgaz rezervlerinin Avrupa’ya taşınmasında son derece önem arz eden bir projedir. TAP projesi bu çerçevede Avrupa ülkelerinin güvenli enerji temini konusunda beklentilerini karşılayabilecek niteliktedir. Güney Kafkasya Boru Hattı, Trans Adriyatik Doğalgaz boru hattı ve TANAP Güney Gaz Koridoru’nun önemli bileşenlerindedir.

Güney gaz koridoru sınırları aşan büyüklüğü ve stratejik önemi ile Rusya, Norveç ve Kuzey Afrika’da mevcut olan nakil hatlarına ek bir tedarik koridoru olacaktır. (Kontakos ve Zhelyazkova, 2015: 6)

Türkiye enerji teminini büyük oranda Rusya, İran, Irak ve Azerbaycan ülkelerinden temin etmektedir. Son yıllarda Azerbaycan’dan temin edilen enerji kaynaklarının yeni boru hattı projeleri ile çeşitlendirilmesiyle birlikte enerji arzında çeşitlendirme bağlamında olumlu neticeler elde edilmiş ve bu durum her iki ülke ekonomisi açısından çeşitli kazanımlar sağlamıştır.

Azerbaycan sahip olduğu rezervleri Türkiye üzerinden Tanap ve bağlantılı Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı ile Avrupa ülkelerine taşıma imkanı elde etmiştir. Türkiye’nin güvenli bir koridor olması sebebiyle Azerbaycan gazı güvenli bir şekilde ihraç edilmektedir. Bu sayede Azerbaycan ülke ekonomisi önemli bir döviz girdisi elde etmektedir. Türkiye ise bu ticari ortaklıktan maliyet avantajı, enerji arzının çeşitlendirilmesi, fiyat rekabetinden istifade etme ve enerji koridoru hedefini gerçekleştirme alanlarında önemli kazanımlar sağlamıştır. Azerbaycan ve Türkiye arasındaki son projeler ile birlikte, Türkiye’nin enerji koridoru olma hedefi her geçen gün bir adım daha öteye taşınmakta ve rakip ülkelere karşı önemli bir üstünlük elde edilmektedir.

Boru hatları, Minimum değişken (birim) maliyetleri içeren bir maliyet yapısı ve herhangi bir alternatifte dönmenin gerektirdiği olağanüstü yüksek sabit (ku-

rulum) maliyetler göz önüne alındığında, kaçınılmaz olarak, arz tarafında doğal bir tekel oluşturur. (Ericson, 2009:2) Dolayısıyla boru hatlarına yapılan yatırımlar kaynak sağlayıcısı ülkeler ve tedarikçi ülkeler açısından oldukça önemlidir.

Doğalgaz tedarikinde önemli bir ülke olan Türkiye, hem kendi enerji ihtiyacını karşılamak için hem de toprakları üzerinden Avrupa’ya gaz taşınmasını sağlamak adına birçok projeyi hayata geçirmiştir. Söz konusu projeler Güney Gaz Koridoru (GGK) kapsamında aşağıda verilmiştir.

- Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı (SCP),
- Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğal Gaz Boru Hattı,
- Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Enterkonnektörü (ITG),
- Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP),
- Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) (www.mfa.gov.tr)
- TC (Bakü - Tiflis Ceylan) Ham Petrol Boru Hattı

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkilerde ilk ve önemli köşe taşlarından olan iki proje Bakü-Tiflis- Ceylan Ham Petrol Boru Hattı (BTC) ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğal Gaz Boru Hattı projeleridir. Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğal Gaz Boru Hattı projesi ile Azerbaycan Şahdeniz sahasındaki doğalgaz Türkiye’ye aktarılmıştır. Bu iki başarılı projenin ardından Tanap projesi gündeme gelmiştir. (Erdoğan N., 2017:10)3 Temmuz 2007 tarihinde faaliyete geçen Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı o tarihten itibaren Şahdeniz sahasında üretilecek doğal gazı Gürcistan üzerinden doğrudan Türkiye’ye taşımaktadır. Boru hattının ilk evrede taşıyacağı doğalgaz miktarı yıllık 6,6 milyar metre küp olacak şekilde planlanmıştır. (www.mfa.gov.tr)

Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP), Bakü’den başlayıp İtalya’ya kadar uzanan üç bin beş yüz kilometrelik Güney Gaz Koridoru’nun en önemli kısmıdır. TANAP’ın yatırım maliyeti Trans Adriyatik Boru Hattı ve Güney Kafkasya Boru Hattı ile birlikte 40 milyar dolar düzeyindedir. (www.tanap.com)

TANAP, (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi) ile Azerbaycan’ın doğalgazını (Hazar denizinin güney kısmındaki sahalarda ve Şah Deniz 2 sahasında üretilen) Türkiye ve Avrupa’ya taşımak amaçlanmaktadır. Tanap, Trans-Adriyatik Boru Hattı ve Güney Kafkasya Boru Hattı birlikte Güney Doğal Gaz Koridorunu meydana getiren üç projedir. (www.tanap.com)

2019 Kasım ayı itibarıyla 3,3 milyar metreküp gaz TANAP aracılığıyla BOTAŞ’a aktarılmıştır. ([278](http://www.ta-</p>
</div>
<div data-bbox=)

nap.com) Gürcistan sınırından Türkiye'ye giriş yapan Tanap ülke sınırları içerisinde geçerek Türkiye-Yunanistan sınırında Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı'na (TAP) bağlanmıştır. Hali hazırda 16 milyar metre küp taşıma kapasitesine sahip olan hat ilerleyen zamanlarda 31 milyar metre küp taşıma kapasitesine ulaşabilecek şekilde tasarlanmıştır. 2020 Aralık ayı rakamlarına göre Tanap aracılığıyla Türkiye'ye aktarılan doğalgazın miktarı 8,1 milyar metre küp değerindedir. (www.socar.com.tr)

Türkiye, gaz kaynaklarını çeşitlendirmeye ve daha ucuza gaz ithal etmeye çalışmaktadır. Tanap projesi bu bağlamda kilit atılmış adımlardan biridir. (Winrow G.M., 2016:8) Azerbaycan doğalgazının Avrupa'ya taşınmasında son derece önemli bir köşe taşı mahiyetindedir.

Bu boru hattı, başlangıçta 6 milyar metre küp Azerbaycan gazını Türkiye'ye ve 10 milyar metre küp gazı ise Avrupa'ya taşıyacaktır. TANAP, planlamaya göre Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden İtalya'ya (ileriye yönelik teslimat için) 10 milyar metre küp kapasiteli TAP ile bağlantı kurularak gönderilecektir. TANAP, 2026 yılına kadar 31 milyar metre küp barındıracak şekilde genişletilebilecek ve TAP kapasitesi kolayca iki katına çıkarılabilecektir. Bu durumda İsrail ve muhtemelen Kıbrıs gazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşımak için yedek kapasite olabilecektir. (Winrow, 9)

Azerbaycan'ın sahip olduğu Şah Deniz adı verilen hazar havzası doğalgaz kaynaklarının ana aktarım hattı, Güney Doğal Gaz koridoru ya da diğer ismiyle Güney Gaz Koridorudur. Bu koridor üç ana arterden oluşmaktadır. Bunlar, Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP), 2015 yılında temeli atılıp 2018 yılında tamamlanan TANAP (Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı) ve Güney Kafkasya Boru hatlarıdır. Azerbaycan ve Türkiye arasında döşenen bu boru hatları, Avrupa ülkelerinin gaz temini noktasında Rusya'ya olan bağımlılıklarının azaltılmasına önemli katkı sunmaktadır.

8. SONUÇ

Son yıllarda yapımı tamamlanan yeni hatlar aracılığıyla Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik önemi daha da ortaya çıkmıştır. Bu durum Türkiye'yi uluslararası arenada adından söz ettiren bir ülke haline getirme noktasında etkili adımlardan biridir. Yürütülen projelerde, inşaat faaliyetlerin zamanlamaya uygun olması ve gaz akımına öngörülen zamanda başlanması ile Türkiye bu alanda ne kadar güvenilir bir ülke olduğunu paydaşlarına ve dünya kamuoyuna ispat etmiştir. Türkiye'nin doğalgaz koridoru olma hedefi ile başlattığı uzun ölçekli hareket neticesini vermiş ve bugün bu misyon önemli oranda gerçekleştirilmiştir. Gelecek hedefler arasında, enerjide dışa bağımlılıktan kurtulma amacı mevcut olup bu bağlamda Doğu Akdeniz

ve Sakarya bölgesinde başta olmak üzere Türkiye'nin birçok şehrinde arama ve tarama faaliyetleri devam etmektedir. Halihazırda yürütülen arama ve tarama faaliyetlerinde pozitif çıktılar elde edilmesi Türkiye açısından sevindirici gelişmeler olarak kayda değerdir. Türkiye'nin gerek sanayi sektöründe gerek konutlardaki kullanımında yüksek miktarda enerji tüketiminin olduğu ve bu tüketim miktarının da her geçen gün arttığı olgusuna dayanarak, enerji alanında yapılacak yatırımlar Türkiye'nin dışa bağımlılığının azaltılması noktasında önem arz etmektedir. Tarihten gelen ortak paydalar ve dostluk çerçevesinde Türkiye ve Azerbaycan devletleri enerji alanında iki başarılı ortaktır. Bugüne kadar yürütülen ortak projelerin başarıyla sonuçlanması iki ülke açısından iyi enerji sahasında iyi bir izlenim bırakmıştır.

Bu çalışmada enerjinin önemi, enerji arz güvenliği meselesi, Doğu Akdeniz'in Türkiye açısından önemi, Türkiye'nin yürüttüğü enerji arama ve tarama faaliyetleri ile Türkiye ve Azerbaycan arasındaki boru hattı projeleri irdelenmiştir. Tamamlanmış projeler ve öngörülen tarihlerde bitirilen atılımlar Türkiye ve Azerbaycan ülkeleri açısından kıymete değerdir. Başarı ile sonuçlanan ortak projeler, iki ülkenin ekonomik geleceği açısından umut verici niteliktedir. İki ülke arasındaki enerji işbirliğinin geliştirilmesinin her iki ülke açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. Arz edilen doğalgaz kaynaklarının mevcut ülkeler yanında daha çok ülkeye aktarılması noktasında mevcut boru hatlarının kapasitelerinin artırılması ile yeni boru hattı projelerinin geliştirilmesinin iki ülkeye de fayda sağlayacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- AUSTVIK, O. G., & RZAYEVA, G. (2017). Turkey in the Geopolitics of Energy. *EnergyPolicy*, 107, 539-547.
- AYRANCI E. (2019). *21. Yüzyılda Sürdürülebilirlik*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- BOMPARD, E., & CARPIGNANO, A., & ERRIQUEZ, M., & GROSSO, D., & PESSION, M., & PROFUMO, F. (2017). National Energy Security Assessment in A Geopolitical Perspective *Energy*, 130, 144-154.
- ERDOĞAN, N. (2017). TANAP Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 10-26.
- ERICSON, R. E. (2009) Eurasian Natural GasPipelines: The Political Economy of Network Interdependence, *Eurasian Geography and Economics*, 50(1), 28-57

- GÜNEŞ, M. & ARSLAN, T. (2018). Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(7), 32-60.
- HARUNOĞULLARI, M. (2020). Enerji Dağıtım Merkezi Perspektifinden Türkiye'nin Enerji Jeopolitiği. *Mukaddime*, 11(1), 177-211.
- KAKIŞIM, C., (2020), Türkiye'nin Bölgesel Doğal Gaz Merkezine Dönüşebilme Potansiyeli. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(24), 255-280.
- KANDEMİR, E. & TUNCER, C.O. (2020). Irak-Türkiye Enerji İlişkilerinin Bölgenin Ekonomik Güvenliğine Etkileri. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(1), 75-89.
- KAYAN, A. (2018). Kentleşme Sorunları Kapsamında Şanlıurfa'nın Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(32), 299-328.
- KENDERDİNE, M. (2018). The importance of Natural Gas To Turkey's Energy And Economic Future. *Turkish Policiy Quarterly*, Fall.
- KONTAKOS, P., & ZHELYAZKOVA, V. (2015). Energy Infrastructure Projects of Common Interest in the SEE, Turkey, and Eastern Mediterranean and Their Investment Challenges. In *Energy Systems and Management* (pp. 261-267). Springer, Cham.
- KÖKYAY, F. (2020). Neorealizm Kuramı ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2504-2528.
- ÖZMEN, H., & BAKKAL, M., & BAKKAL, S. (2020). Dünya Enerji Aktarım Hatları ve Hegomonya Savaşları: Türkiye'nin Enerji Aktarım Hatları Pozisyonu Üzerine Bir İnceleme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2595-2617.
- STOŠIĆ-MIHAJLOVIĆ, L., & TRAJKOVIĆ, S. (2018). The importance of energy for the economy, sustainable development and environmental protection: An economic aspect. *Journal of Process Management. New Technologies*, 6(1), 20-26.
- SUN, X., & LI, J., & WU, D., & YI, S. (2011). Energy Geopolitics and Chinese Strategic Decision of the Energy-Supply Security: A multiple-attribute analysis. *Journal of Multi-Criteria Decision Analysis*, 18(1-2), 151-160.
- WİNROW, G. M. (2016). The Anatomy of a Possible Pipeline: The Case of Turkey and Leviathan and Gas Politics in the Eastern Mediterranean. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 1(17).
- YAYCI, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu Ve Türkiye . *Bilge Strateji*, 4 (6) , 1-70
- www.enerji.gov.tr, e.t. 18.03.2021
- www.epdk.gov.tr, Doğal Gaz Piyasası Yıllık Sektör Raporu, e.t. 15.03.2021.
- www.tpao.gov.tr